

TURMUSH FAROVONLIGINI OSHIRISHDA AHOLI DAROMADLARINING NAZARIY HUSUSIYATLARI

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

mustaqil tadqiqotchisi

Shohruh Toshtemirov

Annotatsiya: Tezisdaholining asosiy daromadlarini shakllantirishning nazariy jihatlari, unga ta'sir etuvchi omillar ochib berilgan, aholi daromadlarining ikki tomonlama xususiyatlari keltirilgan. Ular bo'yicha statistik tahlil amalga oshirilgan, aholining uzoq muddatli davridagi daromadlari darajasi va real ish haqi darajasi baholanadi.

Kalit so'zlar: aholi daromadlari, daromadlar tarkibi, real daromadlar, jamg'armalar, jamg'arma strategiyalari, uy xo'jaliklari

Aholi daromadlari, ularning tarkibi, olinish manbalari va tabaqalanish darajasi jamiyat iqtisodiy va ijtimoiy farovonligining eng muhim ko'rsatkichidir. Madomiki, daromadlar insoning shaxsiy ehtiyojlarini qondirishning asosiy manbai bo'lib xizmat qilar ekan, aynan daromad kengroq tushuncha bo'lib, aholi turmush darajasining markaziy bo'g'ini hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev "Aholini yuqori mehnat daromadlari bilan ta'minlash, ularning ijodiy va kasbiy o'sishi uchun keng imkoniyatlar yaratish hamda ijtimoiy liftlarni shakllantirish lozim. Barcha sa'y-harakatlarimiz zamirida bitta maqsad – fuqarolarning real daromadlari va real oylik maoshlarining inflyasiya darajasiga qaraganda tezroq o'sib borishini ta'minlash turibdi" deb, ta'kidlab o'tgan. Shu jihatdan aholi daromadlari, ularni shakllantirish va oshirish imkoniyatlari dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Aholi daromadlarining iqtisodiy mohiyatiga kirib borishi va uni identifikatsiya qilish ularni talqin qilishda yagona, kompleks yondashish zarurligini va bu xo'jalik nazariyasi va amaliyotining rivojlanishi bilan xolisona belgilanishini anglash bilan bevosita bog'liqdir.

Aholi daromadlarining iqtisodiy mohiyatini tushunishda boshlang'ich nuqta daromadning ikki tomonlama xarakterga ega ekanligidan kelib chiqadi. Ularning shakllanishi manbai ijtimoiy ishlab chiqarish, jonli mehnat bilan yaratilgan qiymatdir. Lekin, pirovardida, taqsimlash natijasida daromad hosil bo'ladi. Taqsimlash munosabatlari birinchi navbatda mulkiy munosabatlar bilan bog'liq, chunki bu munosabatlar o'zlashtirish prizmasi orqali namoyon bo'ladi, keyin o'zlashtirishning turli darajalari aholi daromadlari miqdorini belgilaydi.

Prof. Sh.Shodmonov, X.S.Muxitdinov, A.O'lmasov, A.Vahobov, Rajabov N, Uralov va B.K.G'oyibnazarovlar Aholi turmush darajasi va uning xususiyatlari bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borgan.

Iqtisodiy nazariya va amaliyotda aholi daromadlarini iqtisodiy tushunishga haligacha yagona yondashuv mavjud emas. Faqat 20-asrda iqtisodchilar va statistiklarning asarlarida shakllantirilgan daromad tushunchasi sezilarli o'zgarishlarga duch keldi.

Mahalliy va xorijiy iqtisodchilarning aholi daromadlarining tabiati haqidagi qarashlarini mantiqiy-nazariy tahlil qilish ikkita yondashuvni aniqladi (jadvalga qarang):

- 1) miqdor jihatdan, uning doirasida ularning tashqi xususiyatlari beriladi va ularning miqdoriy ko'rinishi ochiladi;
- 2) sifat jihatdan, bunda daromadlar jamiyatdagi iqtisodiy munosabatlar sifatida ichkaridan xarakterlanadi.

Ko'rsatilgan yondashuvlar aholi daromadlarining bir tomonlama tavsifini o'z ichiga oladi va uning mazmunini ob'ektiv va to'liq ochib bermaydi.

Aholi daromadlarining iqtisodiy mohiyati, bizning fikrimizcha, aholi va korxonalar, aholi va davlat, odamlar guruhlar va shaxslar o'rtasida yangi yaratilgan qiymatni taqsimlash va qayta taqsimlash jarayonida ushbu munosabatlarning sub'ektlari sifatida rivojlanadigan iqtisodiy munosabatlardir. pul daromadining miqdoriy natijasi shaklida namoyon bo'ladi.

Aholi daromadlarining iqtisodiy mohiyatining taklif etilayotgan talqini, birinchidan, uni belgilashda biryoqlama yondashuvni bartaraf qiladi, ikkinchidan, uning yagona

talqinini ta'minlaydi, uchinchi, iqtisodiy munosabatlar sub'ektlarini o'rnatadi va to'rtinchidan, ularning miqdoriy natijasini ochib beradi.

Aholi daromadlarining mohiyatini ochib berish uchun iqtisodiyot fanida ma'lum bo'lgan reproduktiv, maqom va rag'batlantirish funktsiyalaridan tashqari, aholi daromadlariga organik ravishda xos bo'lgan ijtimoiy, tartibga solish va hisob-kitob funktsiyalari qo'shimcha ravishda kiritildi. Taklif etilayotgan funktsiyalarning mazmuni va ularning boshqa funktsiyalar bilan aloqasi ko'rib chiqiladi.

Iqtisodiy munosabatlarning subyektlari aholi, korxonalar va davlatdir. Aholi uy xo'jaliklari, shaxslar va ma'lum guruhlar yig'indisi sifatida qaraladi.

Aholi daromadlarini shakllantirish bo'yicha iqtisodiy munosabatlarda davlat federal, mintaqaviy va mahalliy boshqaruv darajalarining ma'lum tarkibiy bo'linmalari, masalan, Pensiya jamg'armasi, Ijtimoiy sug'urta jamg'armasi, ijtimoiy himoya va ijtimoiy ta'minot xizmatlari va boshqalar shaklida harakat qiladi.

Korxonalar (tashkilotlar) qo'shimcha qiymat yaratuvchi va uni taqsimlash jarayonida xodimlarga daromad keltiradigan xo'jalik yurituvchi sub'ektlardir.

Aholi daromadlarining shakllanishi ikki bosqichda sodir bo'lib, ularning har biri mazmunan o'ziga xos iqtisodiy munosabatlarga mos keladi. Birinchi bosqichda (birlamchi taqsimot) birlamchi (omilli) daromadlarni shakllantirish orqali yangi yaratilgan qiymatni taqsimlash jarayonida aholi (yollanma ishchilar) va korxonalar (mulkdorlar) o'rtasida iqtisodiy munosabatlar vujudga keladi. Ikkinchi bosqichda (qayta taqsimlash) daromadlarni qayta taqsimlash jarayonida aholi va davlat, kishilar guruhlar va shaxslar o'rtasida iqtisodiy munosabatlar shakllanadi, aholi esa nafaqat daromad oluvchi, balki uning faol ishtirokchisi sifatida ham harakat qiladi.

Aholining daromadlarini shakllantirishda ishlab chiqarish vositalariga egalik munosabatlari iqtisodiy munosabatlarga ijtimoiy mazmun beradi.

Institutsional va iqtisodiy munosabatlar odamlarning xulq-atvorini va daromad olish jarayonida ularning o'zaro munosabatlarining xarakterini belgilaydigan rasmiy va norasmiy normalar va qoidalarga rioya qilish bilan belgilanadi. Ular, shuningdek, aholi va

iqtisodiy institutlar: mulk instituti, mehnat bozori, kasaba uyushmalari, banklar va boshqalar o'rtasidagi aloqalar va o'zaro munosabatlarni tavsiflaydi va bu institutlarning aholi daromadlarining turlari ularni shakllantirish usullari, usullari va me'yorlari va darajasiga ta'sirida namoyon bo'ladi. Ko'rsatilgan munosabatlar aholi daromadlarini shakllantirish jarayonida vujudga keladi, ijtimoiy-iqtisodiy va tashkiliy-iqtisodiy munosabatlarga ta'sir qiladi va iqtisodiy munosabatlar sub'ektlarining o'zaro aloqalari va o'zaro ta'sirini tashkil etishning ob'ektiv zarurati bilan bog'liq.

Aholi daromadlarini o'rganishda turli iqtisodchi olimlarning fikrlarini bir-biri inobatga oladigan bo'lsak, dastavval ular daromadlarni miqdor jihatidan o'rganishgan bo'lib, xozirda uni sifat jihatidan o'rganishga harakat qilinmoqda.

Aholi daromadlari kategoriyasi yirik tushuncha bo'lib, unda aholi tomonidan olinayotgan har qanday ko'rinishdagi moddiy qiymatliklarni miqdor jihatidan ko'rib chiqishimiz kerak bo'ladi. Mana shu jihatdan turli iqtisodchi olimlar tomonidan bu to'g'risidagi turlicha nazariyalar mavjud bo'lib, ularning har bir o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'rif berilgan.

Aholi daromadlarining shakllanishida iqtisodiy munosabatlarning ishtirok darajasi ham mavjud bo'lib, ularni o'rganishda tashkiliy-iqtisodiy munosabatlar, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar va institutsional-iqtisodiy munosabatlarga ajratgan holda o'rganish lozim.

Adabiyotlar ro'yhati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentabrdagi ““O‘ZBEKISTON — 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni.
2. Shodmonov Sh. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. Toshkent: “Iqtisodiyot” nashriyoti DUK, 2021. 630 bet.
3. O'lmasov A., Vaxobov A. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. Toshkent: Iqtisod-moliya, 2014.
4. Muxiddinov X.S. Hudud aholisi turmush darajasini oshirish va ijtimoiy rivojlanishini modellashtirish. Monografiya. T.: “FAN”, 2009. 12 b.

5. G'oyibnazarov B.K., Turg'unov T.S. O'zbekistonda uy xo'jaliklari daromadlari va xarajatlarining statistik tahlili. //“Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. 2018. № 3, may-iyun, 5-b.

6. Aholini ish bilan ta'minlash, yangi ish o'rinlari yaratishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ahamiyati <https://ejournal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1212>